

מבצעים אחרונים

אחד המבצעים האחרונים שלי ב-1956, לפני שובי הביתה, היה הדרכת קבוצת רבנים אורתודוקסים מארצות-הברית, שיצאו בעידוד הקונסוליה היהודית בניו-יורק לסיור בברית-המועצות. תוך קשר הדוק איתנו בתל אביב, אורגן הביקור, שמטרתו המוצהרת היתה ללמוד כיצד מתנהלים חיים יהודיים דתיים במוסקבה ובכמה מערי השדה.

המשלחת קיבלה אשרות כניסה סובייטיות ללא בעיות. השלטונות הסובייטיים השתעשעו בתקווה שהמשלחת "תאמת" את הטיעון הרשמי הסובייטי, שאין כלל פגיעות ביהודים בתחום חיי דת ש"מתנהלים כתיקונם".

נפגשתי עם אנשי המשלחת באמסטרדם, משם עמדו להמשיך את דרכם למוסקבה. במשך שעות אחדות סיפרתי את הידוע על מצב המיעוט היהודי בברית-המועצות, ואת האמת על "חיי דת תקינים". יעצתי לרבנים להקשיב למארחיהם הרשמיים, אך גם, ובעיקר, לשמוע מה פני היהודים, אלה שיעזו לדבר איתם, ולספר על גורלם.

עדות אמיתית של משלחת כזאת בשובה, היתה יכולה להיות בעלת חשיבות מכרעת.

חיוני היה להבהיר במערב ש"הבעיה היהודית" בברית-המועצות איננה מצטמצמת אך ורק לאנטישמיות עממית ולאנטישמיות בחוגי השלטון. תיאור כזה של ה"בעיה היהודית" עורר קושי הסברתי ניכר, ולא פעם, כאשר דובר על אנטישמיות בברית-המועצות, נשמעה התגובה: "גם במערב יש אנטישמיות." היה עלינו להסביר לציבור במערב שגם לאחר מות סטאלין, מנהל השלטון הסובייטי מדיניות שמטרתה הברורה היא הטמעה מוחלטת וסופית של המיעוט היהודי, מדיניות הדואגת שלא יותר זכר לתודעה יהודית, לתרבות יהודית, לשפה יהודית, ושחיי הדת יצטמצמו למספר בתי-כנסת עם מתפללים זקנים ושתוך תהליך ביולוגי לא ארוך יסגרו בתי-הכנסת זה אחר זה, מפני שלא יקומו יורשים צעירים לרבנים הזקנים שילכו לעולמם.

משלחת הרבנים הצליחה במשימתה. דיווחיה הצביעו על גילויי אנטישמיות, הן "ספונטנית" והן כזו שהשלטונות אחראים להפצתה ולשימוש בה. הרבנים הדגישו את הסכנה הרבה לכליונו של המיעוט היהודי כמיעוט לאומי, תרבותי ודתי. הוועידה ה-20 של המפלגה הקומוניסטית אמנם הוקיעה את סטאלין, את משטרו ומדיניותו, אולם בכל הנוגע למיעוט היהודי, הגם שריככו מעט את השיטות, השאירו את המדיניות על כנה. המשלחת פרסמה דיווחים ששפכו אור על הגורל הנסתר של המיעוט היהודי בברית-המועצות.

את הדובר של המשלחת, הרב שכטר, שבתו ופגשתי בניו-יורק רק כעבור עשר

שנים, כאשר נבחר לעמוד בראש הוועידה האמריקנית למען יהודי ברית-המועצות. בתחילת יוני 1956, הגיעה למוסקבה משלחת רמת דרג של המפלגה הסוציאליסטית הצרפתית, שבראשה עמד אנדרה פיליפ. המשלחת התקבלה על-ידי חרושצ'וב וחברי הפוליטביורו. בנושא היהודי קיבלה המשלחת תדרוך מאנשי "בר" בפאריס, שעשו מלאכה למופת. בשובם קיבלנו מהם דיווח מדויק ודאגנו לפרסמו בעיתונות.

כאשר הציג אנדרה פליפ שאלות בדבר מצבו של המיעוט היהודי בברית-המועצות, היה חרושצ'וב מופתע ואף נרגז. המנהיג חם-המזג לא התאפק והעיר בהפגנתיות שרוב חברי המשלחת הם כנראה יהודים. על כך השיב אנדרה פיליפ, בנחת, שאין אף יהודי בין חברי המשלחת, אך ייתכן שישנם יהודים בין המתורגמנים. בתשובה לשאלה בדבר העדר כל פעילות ואיסור פעילות תרבותית-יהודית, שמעו הצרפתים הסברים מפי חרושצ'וב ומיקוואן: התיאטרון נסגר, מפני שגרם לגרעון כספי, ואין בתי-ספר מפני שיהודים מעוניינים ללמד ילדיהם רוסית, שפה שתבטיח עבודה טובה יותר בעתיד.

הצרפתים ידעו את האמת על חיסול התרבות היהודית, וידעו אפילו על ההוצאה להורג של סופרים יהודים. אך נרתעו מוויכוח והסתפקו בהצגת שאלות. גם השאלות הרגיוזו את חרושצ'וב. לשאלה מדוע לא מאפשרים ליהודים לעלות לישראל, השיבו המנהיגים הסובייטים בגינוי הציונות אך ציינו כי ניתנת הרשות להגר אך ורק אם יש לכך סיבות משפחתיות. קגנוביץ' היהודי, חבר ותיק בפוליטביורו, היה נוכח בשיחה עם הצרפתים, אך ישב ושתק. כעבור כמה ימים סולק קגנוביץ' מהפוליטביורו. סילוקו לא הותיר אף יהודי בין המנהיגות הבכירה של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית. בשנים האחרונות של סטאלין היה קגנוביץ' מקורב אליו מאד. הגיעתנו גם שמועה, שהאחות של קגנוביץ', רוזה, היתה אהובתו של סטאלין. התהלך גם סיפור שבעת ביקורו של הקנצלר אדנהאור אצל סטאלין, שאל משהו מפמליית הקנצלר את קגנוביץ', שישב ליד סטאלין, האם הוא דובר גרמנית. סטאלין, כך סיפרו, טפח על שכמו של קגנוביץ', ואמר: "גרמנית הוא לא מדבר. הוא מדבר יידיש!" סיפור זה מאיר, אולי את יחסי סטאלין-קגנוביץ' באותם ימים, אך אין כל בטחון, שהסיפור לא בדוי מיסודו. בקיץ 1956 גברה במקצת ההתעניינות בישראל ובתפוצות בכל הנוגע למצבם של היהודים בברית-המועצות. כמה מאמרים התפרסמו בעיתונות הישראלית והאירופית.

לתשומת לב רבה בארץ זכו שני משחקי הכדורגל בין נבחרות ברית-המועצות וישראל, הראשון במוסקבה והשני בישראל. במוסקבה אמנם הפסידה נבחרת ישראל 5:0, למרות שלדברי "פראוודה" היא לחמה יפה. מה שהפתיע במשחק היה קהל של שמונים אלף שמילא את אצטדיון דינמו. אחוז היהודים היה גבוה מאוד והם למעשה מילאו את המגרש, כי אצל אוהדי הכדורגל לא הורגשה סקרנות מיוחדת לגבי נבחרת בלתי חשובה כנבחרת ישראל. למשחק זה הגיעו יהודים גם מערים מרוחקות ביותר, כדי לעודד את הנבחרת הישראלית.

במשחק השני בתל אביב, היה לישראל הישג ספורטיבי. הרוסים ניצחו רק 2:1. לטובת הנושא היהודי היה כמובן המשחק הראשון חשוב הרבה יותר, על-אף ההפסד הגדול שנחלה נבחרת הכדורגל שלנו. בקיץ 1956 חזר ארצה בנימין אליאב, שהיה יועץ לענייני תרבות בשגרירות בארגנטינה, והיה מיועד לרכז את יחידת "בר".

כבר בפגישה הראשונה עם בנימין אליאב חשתי שהבחירה של איסר הראל היתה מעולה. אליאב התגלה כאיש משכיל במלוא מובן המלה, בעל כושר ביטוי בעל-פה ובכתב, ספוג תרבות יהודית ומערבית כאחד, איש חושב, ישר ונכון. בוודאי שגם לבנימין היו נקודות חולשה. הוא לא היה "חזק" במאבקים בירוקרטיים והיה "מנומס מדי" במקרים שצריך היה לגלות קשיחות. אך יתרונותיו עלו על חסרונותיו. הייתי בטוח שימלא את תפקידו על הצד הטוב ביותר. סיימתי את עבודתי בהרגשה טובה, שיש מי שימשיך במשימה ויתרום להרחבה ולהעמקה של הפעולה שבה התחלתי, וחזרתי לקיבוץ.